

2. Gorno-zavodskoe delo. – 1911. – № 13. – S. 1894.
3. Gorno-zavodskoe delo. – 1913. – № 32/33. – S. 7641.
4. Izvestiya Kievskogo obschestva selskogo hozyaystva i selskohozyaystvennoy promyishlennosti. – K., 1916. – S. 23.
5. Obzoryi glavneyshih otrasley promyishlennosti i torgovli za 1910god. – SPb., 1911. – 180 s.
6. Promyishlennost i torgovlya. – 1911. – № 2. – S. 73.
7. Promyishlennost i torgovlya. – 1914. – № 5. – S. 253.
8. RadtsigA. Vliyanie zheleznyih dorog na selskoe hozyaystvo, promyishlennost i torgovlyu / A. Radtsig. – SPb. : Dep. zh/d M–stva puti soobscheniy, 1896. – 267s.
9. RafalovichA.G. Russkiy vyvoz vo Frantsiyu: Spravochnaya kniga dlya russkikh eksportyorov / A. G. Rafalovich. – Parizh : Izdanie russkoy torgovoy palaty, 1916. – 104 s.
10. Reyent O.P., Serdyuk O.V. Sil's'ke hospodarstvo Ukrayiny i svitovyyu prodovol'chyyu rynok (1861–1914rr.) / O. P. Reyent, O.V.Serdyuk / NAN Ukrayiny. Instytut istoriyi Ukrayiny. – K. : In-t istoriyi Ukrayiny, 2011. – 365s.
11. Russkiy eksport. – 1912. – № 10/11. – S. 246.
12. Russkiy eksport. – 1915. – № 3/4. – S. 42.
13. Tsentral'nyu derzhavnyu istorychnyu arkhiv Ukrayiny, m. Kyiv. – F.442. – Op.635. – Spr. 690.
14. Tam samo. – F.442. – Op.637. – Spr. 545.
15. Tam samo. – F.730. – Op.1. – Spr.243. – 28 ark.
16. Tam samo. – F.730. – Op.1. – Spr.523. – 7 ark.
17. Tam samo. – F.830. – Op.1. – Spr.1293.
18. Tam samo. – F.2163. – Op.1. – Spr.27. – 105 ark.

Zhilenkova I. M., candidate of Historical Sciences (Ph. D.), Associate Professor of Department of History and ethnic policy of AndriyMalysk Institute of Ukrainian philology and literary creativity of the National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kiev), i.zhilenkova@ukr.net

Agrarian capital of Ukraine and world food market: survey statistics of export of separate products (at the end of XIX cent. – at the beginning of XX of century)

It is established, that dynamics of export of agricultural products from Ukraine at the end of XIX cent. – at the beginning of XX century depended on position of large landownership. It is marked that increase of trade agriculture depended on development of the railway system. Sugar and beet industry had an important value for the agrarian capital of Ukrainian provinces. Gradual reduction of cereal and sugar export was compensated by export of other products of agriculture to the foreign markets. Wood, flax, alcohol and wares, were the most valuable, partly stock-raising products and so forth. A great role in the structure of export of private entrepreneurs' households, horse, cattle and sheep is found out. On the whole, despite positive tendencies, defects in the organizational structure of trade and general weakness of transport-industrial infrastructure were noticeable. Consequently, a tendency of reduction of part of separate types of agrarian production became more obvious.

Keywords: export, food grain, trade, market, agriculture, Russian Empire, infrastructure.

Жиленкова И. Н., кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры истории и этнополитики Института украинской филологии и литературного творчества им. А. Малышко, НПУ им. М. П. Драгоманова (Украина, Киев), i.zhilenkova@ukr.net

Аграрный капитал Украины и мировой продовольственный рынок: обзорная статистика экспорта отдельных товаров (конец XIX – начало XXв.)

Констатировано, что динамика экспорта продукции сельского хозяйства из Украины в конце XIX – начале XXв. напрямую зависела от положения крупного землевладения. Отмечена зависимость роста торгового земледелия от развития железнодорожной сети. Важное значение для аграрного капитала украинских губерний имела сахарно-свекловичная промышленность. Постепенное уменьшение хлебного и сахарного экспорта было компенсировано вывозом на внешние рынки другой продукции сельского хозяйства. Наибольшее значение имели древесина, лен, спирт и изделия из него, частично продукты животноводства и тому подобное. Выявлена роль в структуре экспорта частнособственнических хозяйств и лошадей, крупного рогатого скота и овец. В общем, несмотря на положительные тенденции заметными были недостатки в организационной структуре внешней торговли и общая слабость транспортно-промышленной инфраструктуры. Следовательно, все более очевидной становилась тенденция к сокращению доли отдельных видов аграрной продукции.

Ключевые слова: экспорт, зерновая продукция, торговля, рынок, сельское хозяйство, Российская империя, инфраструктура.

* * *

УДК 069:7(477)“18/1917”

Борис Т. П.
здобувач кафедри документознавства і музейної справи, Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки (Україна, Луцьк), tani4kabor@gmail.com

КОМПЛЕКТУВАННЯ ФОНДІВ МУЗЕЇВ ХУДОЖНЬОГО ПРОФІЛЮ В НАДДНІПРЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ (КІНЕЦЬ ХІХ СТ. – 1917 Р.)

Охарактеризовано один із основних напрямів музейної роботи – комплектування фондів мистецьких музеїв у містах Києві, Катеринославі, Миколаєві, Одесі та Харкові. Розкрито вагомий внесок художніх і наукових товариств, мистецьких установ, приватних осіб у формування збірок перших художніх музеїв Наддніпрянської України в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Висвітлено склад нових надходжень до фондів досліджуваних музеїв; визначено, що основними формами комплектування музейних фондів у даній період були дарунок і закупівля. З'ясовано роль Академії мистецтв, Російського музею у поповненні художніх музеїв предметами образотворчого мистецтва. Теоретико-методологічну базу статті склали принципи історизму, об'єктивності та системності, які дозволяють вивчити конкретні події і факти в їх динаміці та взаємозв'язку. При викладенні матеріалу використано методи аналізу і синтезу, порівняння, класифікації, проблемно-хронологічний підхід.

Ключові слова: Київський художньо-промисловий і науковий музей, Катеринославська картинна галерея, Миколаївський музей втончених мистецтв, Одеський музей втончених мистецтв, Харківський художньо-промисловий музей, предмети образотворчого мистецтва, комплектування музейних фондів, дарування, закупівля.

Серед розмаїття музейних закладів України з тривалою історією розвитку та накопиченими здобутками на особливу увагу заслуговують художні музеї. Від початку свого становлення вони сформували цінні збірки творів, які репрезентують історію мистецтва. За роки функціонування музеї накопичили значний досвід роботи, вивчення якого актуалізується потребами розбудови у сучасних умовах національної музейної мережі, перетворення її на один із центральних елементів культурного простору країни.

Одним з важливих напрямів діяльності музеїв є фондова робота, яка передбачає організацію спеціальних заходів, спрямованих на комплектування пам'яток матеріальної та духовної культури, облік, збереження й вивчення музейних предметів [31].

У досліджуваній період сучасного поняття “комплектуювання музейних фондів” не існувало. Довгий період часу воно ототожнювалося з процесом збирання історико-культурних пам'яток [32, с. 385], яким з останньої третини ХІХ ст. почали активно займатися українські колекціонери, меценати, художники, науковці та ін. з метою формування не лише власних колекційних збірок, але й відкриття художніх музеїв.

Тривалий час в історії українського музейництва комплектування фондів художніх музеїв на етапі їх становлення розглядалося фрагментарно або ж однобічно. Лише на початку ХХІ ст. у наукових розвідках вітчизняних дослідників почали висвітлюватися окремі аспекти з цієї теми. Серед новітніх наукових публікацій, присвячених діяльності музейних установ художнього профілю, вирізняються праці Л. Федорової (про виникнення на рубежі ХІХ–ХХ ст. музеїв у Києві, комплектування їхніх музейних колекцій, зокрема мистецьких у Київському художньо-промисловому і науковому музеї), Н. Сапак (про художнє життя Півдня України наприкінці ХІХ – у першій третині ХХ ст. та передумови формування художніх музейних зібрань), О. Світличної (про

становлення і розвиток музейної справи у Катеринославі у XIX – на початку XX ст.), В. Солодової (про відкриття і функціонування музейних установ в Одесі), І. Дворкіна (про розвиток музейництва на українських землях, зокрема у Харкові в XIX – на початку XX ст.) та ін. [29; 25; 26; 27; 7]. Проте, у вказаних публікаціях питання організації фондової роботи на етапі становлення художніх музеїв у Наддніпрянській Україні розглядається лише побіжно, а тому потребує подальшого ґрунтовного аналізу.

Завдання статті полягає у дослідженні особливостей формування збірок перших художніх музеїв Наддніпрянської України в кінці XIX – на початку XX ст., залучення до цього процесу різних наукових, мистецьких і громадських інституцій.

Комплектування художніх збірок у Наддніпрянській Україні було започатковане місцевими мистецькими і науковими товариствами, які розгорнули свою діяльність наприкінці XIX – на початку XX ст. задля реалізації серед інших й завдання заснування місцевих публічних музеїв художнього профілю. Наприкінці 1880–х рр. – на початку 1910–х рр. таку діяльність проводили Київське товариство старожитностей і мистецтв, Миколаївське товариство витончених мистецтв імені В. Верещагіна, Одеське товариство витончених мистецтв, Харківське товариство любителів красних мистецтв та Катеринославське наукове товариство.

Поповнення першими предметами образотворчого мистецтва збірок Київського, Одеського, Миколаївського, Харківського і Катеринославського товариств відбувалося за особистої ініціативи та участі членів названих інституцій, які об'єднали громадських діячів, наукову та мистецьку інтелігенцію та ін.

Збірка Київського товариства початково формувалася за різнопрофільним напрямом, а фонди решти товариств – за художнім. Лише на рубежі XIX–XX ст. члени Київського товариства старожитностей і мистецтв прийняли рішення про укладання програми задля структурування зібраної колекції на окремі профільні відділи, зокрема й мистецькі. Цю справу Київське товариство доручило одному з своїх членів – М. Біляшівському.

У 1900 р. він склав та опублікував музейну програму, згідно з якою до структури музею мали увійти антропологічний, історичний (доісторичні і історичні пам'ятники), художній, художньо–промисловий та етнографічний відділи [3, с. 188]. У документі також передбачалося ведення обліку музейних предметів за допомогою інвентарних книг та створення у найближчій перспективі каталогів відділів [10, с. 123].

Хоча у збережених документах Київського музею старожитностей і мистецтв (з 1904 р. – Київський художньо–промисловий і науковий музей – КХПНМ) та інших художніх музеїв Наддніпрянської України не вказувалися форми комплектування їх основних фондів, однак записи прізвищ жертводавців, переліків їхніх подарунків та грошових внесків засвідчують, що найпершою формою комплектування колекцій було дарування.

Так, у протоколах спільних щорічних зібрань Київського товариства старожитностей і мистецтв за

1897–1907 рр. зафіксовані прізвища приватних осіб і членів товариства, котрі подарували Київському музею старожитностей і мистецтв різнопрофільні предмети, серед яких були й художні. Наприклад, у 1901 р. до музейного фонду від М. Ємського надійшла акварель, виконана по шовку, від А. Золотницького – “картина Персидського живопису” [13, арк. 6–56].

До 1902 р. предмети образотворчого мистецтва включалися до загальних списків подарованих музею різнопрофільних предметів. У 1902 р. була розпочата інвентаризація всієї збірки. Після її завершення музейні предмети були розподілені між археологічним, історичним, нумізматичним, художнім, художньо–промисловим відділами і бібліотекою. Проте, із названих відділів роботу спочатку розгорнули лише найбільші – археологічний та історичний [13, арк. 82–84].

З 1903 р. у протоколах спільних щорічних зібрань Київського товариства старожитностей і мистецтв з'явилися списки предметів художнього і художньо–промислового відділів. Наприклад, протягом 1903 р. художній відділ поповнився 3 етюдами, які були подаровані В. Циховським, А. Терещенком; 2 акварелями й 1 сепією від Н. Шугурової. Картон Євхаристії подарував В. Васнецов, а 4 рисунки до Тайної вечері художника С. Костенка надійшли від С. Яремича. Художньо–промисловий відділ отримав у подарунок 12 предметів (2 вази від О. Демидової Сан–Донато, 5 кахель від В. Беренштама, 5 тарілок Межигірської фаянсової фабрики від К. Бутовича і М. Гирича) [13, арк. 134зв–135зв].

З уваги на надходження предметів мистецтва до музею, члени Київського товариства старожитностей і мистецтв почали піднімати питання про створення у Київському музеї старожитностей і мистецтв самостійних художнього і художньо–промислового відділів. Питання організації останнього відділу, зокрема, двічі піднімалося на загальних засіданнях товариства – 20 грудня 1900 р. [14, с. 59] і 28 лютого 1901 р. [23, с. 131]. На засіданні від 28 лютого 1901 р. на придбання художніх колекцій планувалося виділити кошти у розмірі 150 тис. руб. [13, арк. 57].

Комплектування товариством мистецьких збірок для цих відділів продовжувалося до 30 грудня 1904 р. – часу їх офіційного освячення і відкриття як самостійних підрозділів музейного закладу. Основою художньо–промислового відділу стало цінне зібрання родини Ханенків, а художнього – нові подарунки від О. Терещенка (9 ескізів і рисунків художника М. Врубеля) та від Б. та В. Ханенків (статуя Св. Георгія, яка була бронзовою копією оригіналу майстра Донателло) [13, арк. 158–164]. Для художнього відділу планувалося відвести верхні зали музею. Але без відповідного фінансування міської думи цей відділ не вдалося розмістити та укомплектувати у цих залах.

З 1904 р. із двох мистецьких відділів більш активно поповнювався художньо–промисловий. До фонду відділу надходили зразки прикладного мистецтва із різних фабричних осередків Європи та Російської імперії. Порцелянова пластика місцевих виробництв з'явилася у фонді тоді, коли у 1908 р. на посаду завідувача відділу було призначено Д. Федорова [12, с. 34]. Разом із директором музею М. Біляшівським він

намагався виокремити із накопичених музейних предметів художньо–промислового відділу твори українського мистецтва, які до 1910 р. входили до двох тематичних груп – західноєвропейського та російського мистецтва.

У звіті КХПНМ за 1910 р. як основний напрям розвитку відділу М. Біляшівський пропонує збирання предметів декоративно–прикладного мистецтва, виготовлених на українських фарфорових і фаянсових фабриках. Найкращими, на його думку, мали бути предмети з Києво–Межигірської, Корецької, Волокитинської (Миклашевської) та ін. фабрик [21, с. 6–10].

Прикладом реалізації цього задуму може служити поповнення фонду відділу за 1911 р. Збірка художньо–промислового відділу збагатилася виробами Києво–Межигірської фабрики, зокрема, завдяки дарункам від київських колекціонерів. Б. Ханенко подарував три зелені вази [12, с. 36], а О. Гансен, окрім межигірських фаянсових виробів, ще й старовинні вишивки [5, арк. 75].

Крім того, у протоколах Київського музею зафіксована й інша форма поповнення фондів двох відділів – закупівля. Як правило, придбання предметів образотворчого мистецтва керівництвом музею здійснювало за кошти музейної каси, куди вносили гроші члени товариства, органи державного і міського самоврядування (Зібрання київського губернського земства, Київська міська дума [12]). Каса також поповнювалася матеріальними внесками, отриманими від оренди виставкових залів, продажу вхідних квитків і каталогів.

Приватні жертводавці, передаючи свої гроші для поповнення фондів мистецьких відділів, намагалися реалізувати й таке важливе завдання, як збереження творчої спадщини українських художників, у першу чергу Т. Шевченка.

У перше десятиріччя ХХ ст. до КХПНМ почали надходити кошти для організації художнього відділу Т. Шевченка, закупівлі його творів мистецтва. Пелагея та Єлизавета Терещенки у 1911 р. з цією метою пожертвували 500 руб. [5, арк. 2]. На виділені роудиною Терещенків кошти у 1912 р. були придбані 12 акварелей із альбому О. Бутакова [16]. У 1914 р. Д. Балаховський передав музею 225 руб. для закупівлі шести рисунків та одного офорту Т. Шевченка [29, с. 135], К. Фішман – 150 руб. на придбання картини Т. Шевченка [6, арк. 94]. З другої половини 1910–х рр. відділ поповнився літературними творами, автографами митця.

Відтак комплектування фондів КХПНМ набуло цілеспрямованого характеру з урахуванням потреб збереження, вивчення та популяризації українського напрямку образотворчого мистецтва (не зважаючи на те, що нестача коштів не дозволяла робити це системно).

Для поповнення фондів музею Київське товариство старожитностей і мистецтв активно проводило виставкову роботу. Протягом 1897–1917 рр. спочатку у приміщенні товариства, а згодом у залах міського художньо–промислового музею було проведено понад 40 художніх виставок. Виставкові заходи сприяли не лише популяризації творів українських і російських художників, але й поповненню їх творами фондів музею [19, с. 52].

Після завершення виставкових заходів, зокрема у 1897 р., музей отримав від Академії мистецтв картини відомих художників Й. Крачковського, П. Ковалевського, М. Ткаченка, О. Мурашка та ін. [13, арк. 53в–6]. Наприкінці ХІХ ст. Академія мистецтв і створена при ній комісія почали формувати списки музейних предметів для передавання у художні музеї провінційних міст Російської імперії.

З інших виставок, присвячених М. Врубелю (1910 р.) [29, с. 148] та Т. Шевченку (1911 р.), до КХПНМ також надійшли малярські роботи. Зокрема, власники мистецьких робіт О. Помаранцева та М. Гошкевич, передали музею два портрети Т. й І. Катериничів і портрет Соколовського [16].

Виставкові заходи також активно проводилися в Одесі та Катеринославі за сприяння відповідно Одеського товариства витончених мистецтв і Катеринославського наукового товариства.

Організоване у 1865 р. Одеське товариство витончених мистецтв періодично влаштовувало виставки художніх творів із приватних колекцій. З цих виставок до Одеського товариства витончених мистецтв надходили подарунки, зокрема від художників, які були членами цього товариства. До членів товариства належав й І. Айвазовський, який у 1865 р. після проведення у місті другої художньої виставки подарував товариству свою картину “Місячна ніч на морі” [22, с. 222]. Це полотно, як й інші художні роботи, що належали Одеському товариству, склали збірку Одеської рисувальної школи.

Рисувальна школа була відкрита у рік заснування Одеського товариства витончених мистецтв і перебувала під опікою цього товариства. Саме її невелика художня збірка стала основою для музейного фонду місцевого музею витончених мистецтв.

На початку 1900 р. фонд Одеського музею витончених мистецтв у переважній більшості складався з живописних робіт західноєвропейського малярства, а також з невеликої кількості творів російського живопису, графічних робіт і скульптури. Головну частину творів західноєвропейського мистецтва репрезентували 60 картин із колекції І. Сампсонава, які потрапили до колекції рисувальної школи Одеського товариства у 1881 р., згідно заповіту дарувальника [1, с. 37].

У м. Катеринославі організацією художніх виставок займалися члени Катеринославського наукового товариства, які з 1908 р. до участі у мистецьких заходах запрошували російських, українських та іноземних художників. Періодично у місті відбувалися виставки Товариства пересувних художніх виставок (далі – ТПХВ) і Товариства південноросійських художників, виставки місцевих живописців, які завершувалися даруванням частини картин організаторам заходу.

З першої виставки (1901 р.), що репрезентувала 88 картин, до художньої комісії Катеринославського наукового товариства надійшли твори живопису експонентів С. Піскарьова, І. Горбоносова, О. Лукашова та ін. Після другої виставки місцевих митців (1903 р.) художня збірка поповнилася переважно пейзажними творами.

Згодом всі ці твори мистецтва були передані художньому відділу, створеному в 1902 р. [26, с. 51–52]

у структурі Обласного музею О. Поля (нині Дніпропетровський історичний музей ім. Д. Яворницького) [2]. Його фонди продовжували поповнюватися малярськими роботами з виставок картин. Зокрема, 23 травня 1910 р. в Катеринославі у приміщенні Наукового товариства була відкрита VII художня виставка. На ній були виставлені роботи О. Моргунова, С. Виноградова, А. Бенуа та ін., які вирішили подарувати свої роботи науковому товариству для майбутнього художнього музею [15].

Члени художньої комісії Катеринославського наукового товариства, а також її голова М. Моргунов, постійно зверталися до художників і приватних колекціонерів за допомогою в поповненні фонду художнього відділу Обласного музею О. Поля. Зокрема, на прохання М. Моргунова відреагували такі художники як С. Виноградов, О. і А. Бенуа, А. Васнецов. Вони надіслали листи з відповідями, підтримавши ініціативу товариства. У різні роки в такий спосіб до наукового товариства надійшли живописні полотна російських художників С. Виноградова “Літо закінчується”, О. Бенуа “Прогулянки Петра I”, А. Васнецова “Занедбана садиба”, В. Перепльотчикова “Монастирська брама”, М. Дубовського “Сутінки”, “Вечір на Україні” та ін. Московським колекціонером І. Морозовим також були надіслані у подарунок малярські полотна, серед яких були картини І. Рєпіна, В. Серова, С. Жуковського, М. Клодта та ін. [26, с. 54–55].

Значну роль у комплектуванні збірок творів образотворчого мистецтва Катеринославського наукового товариства, Миколаївського та Одеського товариств витончених мистецтв відіграла Академія мистецтв Санкт–Петербургу. Одне із своїх завдань вона вбачала у переданні художніх творів до тих міст Російської імперії, зокрема Наддніпрянської України, в яких мали засновуватися музеї художнього профілю.

Так, наприклад, при здійсненні організаційних заходів щодо створення художніх музеїв, як представники Катеринославського, так і Миколаївського товариств зверталися до Академії мистецтв з проханням поповнити місцеві художні збірки. Відповідно Катеринославському товариству Академія передала 37 живописних і 5 графічних творів західноєвропейського і російського мистецтва [11, с. 6], а до Миколаївського надійшло 29 картин російських майстрів, які згодом були доповнені ще 9 роботами [18].

Так у фонді Катеринославського наукового товариства з'явилися роботи російських художників В. Верещагіна, М. Касаткіна, А. Васнецова, В. Зарубіна та ін. [11, с. 6]. Дарунок Академії Миколаївському музею репрезентував творчість як російських – В. Маковського, так й українських художників І. Айвазовського, Ф. Рубо та ін. [18].

Академія мистецтв поповнювала предметами музейного значення й фонд Одеського товариства витончених мистецтв. Цей процес можна прослідкувати за назвами художніх творів та датами їх надходження, вміщеними у каталозі графіки і скульптури Одеського художнього музею, надрукованому вже у радянський період. Перші надходження із музею Академії мистецтв Одеський музей витончених мистецтв отримав ще до 1901 р. Зокрема, це були акварельні роботи російських

художників А. Мещерського “Каміння і кущі” і О. Бенуа “Стара площа в Майнці” та ін. [20].

Наступне надходження предметів образотворчого мистецтва (52 роботи російських і західноєвропейських художників) відбулося у 1901 р. У наступні роки дарування Академією мистецтв було незначним. Загалом до 1917 р. кількість переданих нею робіт склала більше семи десятків одиниць [28].

Імператорська академія мистецтв долучилася й до формування колекції Харківського художньо–промислового музею. Перед офіційним відкриттям музею, рада Харківського університету і міська дума звернулися до міністерства імператорського двору й уділів з клопотанням, у якому просили передати для майбутнього музею дублети із художніх творів Ермітажу та імператорських палаців. Документ був переданий на розгляд до Академії мистецтв.

Згідно з її рішенням Харківський художньо–промисловий музей отримав 36 творів живопису й 22 одиниці скульптури. Це були, зокрема, картини російських академіків К. Веніга, М. Боткіна, С. Бакаловича, П. Ковалевського; російських та українських пейзажистів академічного напрямку – Л. Лагоріо, Й. Крачковського, В. Орловського та ін.; декілька творів митців раннього періоду – В. Верещагіна, М. Клодта, І. Пелевіна [8, с. 5–6; 17, с. 11–12].

У досліджуваний період питаннями розподілу творів образотворчого мистецтва для художніх музеїв провінційних міст Російської імперії, окрім Академії мистецтв у столиці, займався й Російський музей імператора Олександра III.

Російський музей одним з перших відгукнувся на прохання членів Миколаївського товариства витончених мистецтв надіслати до міста твори В. Верещагіна. З власної колекції Російський музей передав Миколаївському товариству 148 робіт художника [4]. Доповненням до збірки мали стати особисті речі митця. Вдова Л. Верещагіна підтримала пропозицію голови Миколаївського товариства М. Гедройдця увічнити пам'ять видатного художника–баталіста В. Верещагіна створенням художнього музею його імені.

У 1909 р. Л. Верещагіна надіслала М. Гедройдцу підтвердження того, що нею будуть передані особисті речі з майстерні В. Верещагіна та декілька його малярських робіт [9, арк. 1].

Окрім вищеназваних установ комплектуванням фондів художніх музеїв займалися й російські мистецькі організації (Художнє товариство ім. А. Куїнджі, ТПХВ) та промислові підприємства (зокрема, Ломоносівський порцеляновий завод). Зазвичай вони надсилали невеликі дарунки, доповнюючи вже існуючі художні колекції. Наприклад, Товариство ім. А. Куїнджі надіслало до Катеринослава 13 творів живопису російських митців [11, с. 6], а до Миколаєва – 3 роботи В. Верещагіна [4, с. 10].

ТПХВ передавало художнім музеям картини академічного напрямку. Так, до Миколаївського музею протягом 1913–1914 рр. ним було надіслано 33 роботи образотворчого мистецтва, а до Одеського музею – 16 [27].

Про надходження до фондів художніх музеїв від Ломоносівського порцелянового заводу збереглися фрагментарні свідчення. До художньої збірки Миколаївського музею завод передав колекцію російської порцеляни [4, с. 10]. У путівнику для туристів і екскурсантів за 1915 р. вказувалося, що у музейних залах Харківського художньо-промислового музею були представлені порцелянові вироби Імператорського заводу [30].

Порівняно з даруванням така форма комплектування фондів, як заплановані закупівлі, досліджуваними художніми музеями використовувалася значно рідше. Всі музейні установи отримували невеликі кошти, яких ледь вистачало на утримання музейних приміщень та виплату заробітної плати працівникам. Тому закупівля художніми музеями творів образотворчого мистецтва у кінці XIX – на початку XX ст. була нетиповим явищем. У збережених документах Катеринославської картинної галереї та Миколаївського музею витончених мистецтв ім. В. Верещагіна закупівля предметів музейного значення зовсім не згадується.

Одним із прикладів здійснення закупівель може стати надходження творів живопису до фонду Харківського художньо-промислового музею у 1906 р. Шляхом закупівлі з VII-ї виставки картин Товариства харківських художників музейний фонд поповнився низкою мистецьких творів (К. Пинєєва “Самотні”, М. Федорова “Ніч”, М. Беркоса “Курний шлях” та ін.) Однак, на жаль, поодинокі твори не могли дати цілісного уявлення про український і російський живопис другої половини XIX ст. [24, с. 26].

Без використання принципу системності у комплектуванні фонди музею поповнювалися й скульптурою та предметами художньо-промислового значення. Наприклад, колекція скульптури була поповнена шляхом закупівлі роботою “Запорожець” українського скульптора Л. Позена.

Станом на 1915 р. колекція мистецького відділу Харківського художньо-промислового музею налічувала 240 предметів, з них 189 одиниць живопису і графіки, 18 гравюр, 3 роботи скульптурної пластики і 28 виробів із порцеляни та ін. [8, с. 5–7].

Таким чином, на етапі становлення художніх музеїв у містах Києві, Катеринославі, Миколаєві, Одесі, Харкові комплектуванням їх основних фондів займалися місцеві мистецькі й наукові товариства, приватні особи. Завдяки їх плідній діяльності, виявленій ініціативі для створення художніх музеїв у названих містах передавалися кошти та цінні подарунки – малярські полотна, графіка, скульптура тощо. У подальшому форма поповнення музейних фондів шляхом дарування залишалася основною, лише частково доповнюючись закупівлею предметів образотворчого мистецтва. На початковому етапі комплектування збірок проводилося без використання принципу системності.

Значну роль у комплектуванні фондів творів образотворчого мистецтва художніх музеїв Наддніпрянської України у кінці XIX – на початку XX ст. відіграли діючі у Санкт-Петербурзі Академія мистецтв, Російський музей, російські мистецькі організації (Художнє товариство ім. А. Куїнджі, ТПХВ)

та промислові підприємства (зокрема, Ломоносівський порцеляновий завод).

Подальше дослідження інших напрямів діяльності художніх музеїв Наддніпрянської України (експозиційно-виставкової, науково-дослідної, культурно-освітньої) дозволить цілісно реконструювати процеси їх формування як соціокультурних інституцій.

Список використаних джерел

1. Абрамов В. А. Роман с надворным советником [Електронний ресурс] / В. А. Абрамов // Вестник Одесского художественного музея. – 2014. – № 1. – С. 28–39. – Режим доступу : <http://ofam.od.ua/pdf/ohm1/ohm1abramov-s.pdf>.
2. Бекетова В. З історії меценатства в Катеринославі / В. Бекетова // Скарбниця української культури : зб. наук. пр. – Чернівці, 2007. – Вип. 8. – С. 9–11.
3. Беляшевский Н. К вопросу о программе Киевского музея древностей и искусств / Н. Беляшевский // Археологическая летопись Южной России. – 1900. – № 3. – С. 186–193.
4. Відродження шедеврів / під заг. ред. С. М. Рослякова. – Київ: Миколаїв: Шамрай, 2006. – 72 с.
5. Державний архів м. Києва. – Ф. 304. – Оп. 1. – Спр. 18. – 237 арк.
6. Там само. – Спр. 40. – 279 арк.
7. Дворкін І. В. Музейництво в українських землях Російської імперії у XIX – на початку XX ст. / І. В. Дворкін // Вісник Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”. Збірник наукових праць. Тематичний випуск “Актуальні проблеми історії України”. – Харків: НТУ “ХПІ”, 2012. – № 24. – С. 20–25.
8. Денисенко О. В. До історії створення та діяльності Харківського художньо-промислового музею / О. В. Денисенко // Матеріали наукової конференції, присвяченої 110-річчю Харківського художньо-промислового музею. – Харків: Харківський історичний музей, Харківський художній музей, 1996. – С. 3–9.
9. Державний архів Миколаївської області [Електронний ресурс] / Лист Л. В. Верещагіної, удови художника В. В. Верещагіна, до кн. М. А. Гедройца щодо дарування речей та кількох картин чоловіка новоствореному музею у Миколаєві, 24 жовтня 1909 року. – Ф. 216. – Оп. 1. – Спр. 1504. – Режим доступу : <http://mk.archives.gov.ua/onlinepresent/515-pub-muz-vereschagin.html>.
10. Дідух Л. Микола Біляшівський і розвиток місцевих музеїв в Україні / Л. Дідух // Краєзнавство: науковий журнал. – 2008. – Вип. 1–4. – С. 120–127.
11. Дніпропетровський художній музей [Текст]: альбом / упоряд. Л. В. Богданова; фото О. О. Шпак; авт. вступ. статті Л. В. Тверська. – Д.: ВАТ “Дніпрокнига”, 2001. – 256 с.: іл.
12. Іванова О. В. До історії формування колекції виробів Києво-Межигірської фаянсової фабрики (до 140-річчя з дня народження М. Ф. Біляшівського) / О. В. Іванова // Могилянські читання 2007 року : зб. наук. пр.: Музейники XX століття – дослідники української сакральної культури / Нац. Києво-Печер. іст.-культ. заповідник: ред. рада В. Колпакова та ін. – К.: Фенікс, 2008. – С. 33–44.
13. Інститут рукопису Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського. – Ф. 241. – № 2. – 332 арк.
14. Киевский музей древностей и искусств // Археологическая летопись Южной России. – 1900. – № 1. – С. 58–59.
15. Лазебник Л. 1910-й рік в історії Катеринослава: Виставка та довкола неї [Електронний ресурс] / Л. Лазебник // Історія міста. – Режим доступу : http://gorod.dp.ua/history/article_ua.php?article=1364.
16. Ланцюга А. З історії формування унікальної національної скарбниці: М. Ф. Біляшівський – ініціатор виставки творів Т. Г. Шевченка 1911 року [Електронний ресурс] / А. Ланцюга // Музеї України. – Режим доступу : <http://www.kidinc.ru/index.php?go=News&file=print&id=5889>.
17. Лапіна М. С. Роль Г. П. Данилевського у створенні художньо-промислового музею у Харкові / М. С. Лапіна // Матеріали наукової конференції, присвяченої 110-річчю Харківського художньо-промислового музею. – Харків: Харківський історичний музей, Харківський художній музей, 1996. – С. 9–13.
18. Миколаївський художній музей імені В. В. Верещагіна

[Текст]: альбом / авт.-уклад. З. А. Макушина. – К.: Мистецтво, 1984. – 143 с., іл.

19. Національний художній музей України [Текст]: Альбом / уклад., авт. ст. Т. Рязанова [та ін.]; ред. О. Климчук; наук. кер. та упоряд. О. Лагутенко; фото М. Іванов [та ін.]. – К.: Артганія Нова, 2003. – 415 с.

20. Одеський художній музей [Електронний ресурс]: каталог / сост. Калмановская Л. Н. – Одеса: Мистецтво, 1974. – 200 с. – Режим доступу: <http://ofam.od.ua/pdf/Binder2.pdf>.

21. Отчет Киевского художественно-промышленного и научного музея имени Государя императора Николая Александровича за 1910 г. – К., 1911. – 37 с.

22. Полищук Н. Айвазовский и Одесса / Н. Полищук, Л. Колесниченко // Дерибасовская – Ришельевская: Одесский альманах (сб.) / кн. 31 Всемирн. клуб одесситов: сост.: Ф. Д. Кохрихт, Е. М. Голубовский, О. И. Губарь. – Одесса: Печатный дом, 2007. – С. 219–228.

23. Пятое годовичное собрание членов Киевского Общества Древностей и искусств 28 февраля 1901 г. // Киевская старина. – 1901. – Т. LXXIII. – С. 130–132.

24. Савицька Л. Л. Художньо-промисловий музей у художньому житті Харкова на початку ХХ століття / Л. Л. Савицька // Матеріали наукової конференції, присвяченої 110-річчю Харківського художньо-промислового музею. – Харків: Харківський історичний музей, Харківський художній музей, 1996. – С. 23–27.

25. Сапак Н. В. Художнє життя півдня України кінця ХІХ – початку ХХ століття. Приватне колекціонування / Н. В. Сапак // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. – 2007. – № 12. – С. 142–147.

26. Світлична О. М. До питань становлення і розвитку музейної справи в Катеринославі (Дніпропетровську) ХІХ – поч. ХХ ст. / О. М. Світлична // Дизайн-освіта 2005: Тенденції розвитку та інтеграція в європейській освітній простір: зб. матеріалів. – Х.: ХДАДМ, 2005. – № 1. – Ч. III. – С. 46–60.

27. Солодова В. Музейна справа в Одесі за часів Російської імперії (1825–1917 рр.) [Електронний ресурс] / В. Солодова // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 2004. – Т. 12. – 278 с. – Режим доступу: http://www.archives.gov.ua/Publicat/Studii/Studii_2004.12_11.php.

28. Учебное пособие. Художественная культура [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://storage.kruk.odessa.ua/book_oz/oz6.pdf.

29. Федорова Л. Д. З історії пам'яткоохоронної та музейної справи у Наддніпрянській Україні. 1870–1910-і рр. / відп. ред. С. І. Кот; НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2013. – 373 с.

30. Харьков. Путеводитель для туристов и экскурсантов. – Изд. 3-е. – Харьков: Тип. И. М. Аничкина, 1915 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://dalizovut.narod.ru/putev915/14pv_1915.htm.

31. Шевченко В. В. Музеезнавство: навч. посіб. для дистанц. навч. / В. В. Шевченко, І. М. Ломачинська; Відкритий міжнародний ун-т розвитку людини “Україна”. Ін-т дистанційного навчання. – К.: Університет “Україна”, 2007. – 288 с.

32. Юрєнева Т. Ю. Музееведение: Учебник для высшей школы. 3-е изд., испр. и доп. / Т. Ю. Юрєнева. – М.: Академический проект, 2006. – 560 с.

References

1. Abramov V. A. Roman s nadvornym sovetnikom [Elektronnyj resurs] / V. A. Abramov // Vestnik Odesskogo hudozestvennogo muzeja. – 2014. – № 1. – С. 28–39. – Rezym dostupu: <http://ofam.od.ua/pdf/ohm1/ohm1abramov-s.pdf>.

2. Beketova V. Z istoriji mesenatstva v Katerynoslavi / V. Beketova // Skarbnyssa ukrains'koyi kul'tury: Zb. nauk. pr. – Chernihiv, 2007. – Vyp. 8. – С. 9–11.

3. Belyashevskij N. K voprosu o prohrame Kievskoho museya drevnostej i iskusstv / N. Belyashevskij // Arheologicheskaya letopis' Juznoj Rossii. – 1900. – № 3. – С. 186–193.

4. Vidrodeniya shedevriv / pid zah. red. S. M. Roslyakova. – Kyuyiv; Mykolayiv: Shamraj, 2006. – 72 s.

5. Derzavnyj arhiv m. Kyeva. – F. 304. – Op. 1. – Spr. 18. – 237 ark.

6. Tam samo. – Spr. 40. – 279 ark.

7. Dvorkin I. V. Muzejnystvo v ukrains'kyh zemlyah Rosijs'koyi imperiyi u XIX – na pochatku XX st. / I. V. Dvorkin // Vistnyk Nacional'nogo tehničnogo universytetu “Harkivs'kyj politehničnyj

instytut”. Zbirnyk naukovykh pras'. Tematychnyj vypusk “Aktual'ni problemy istoriyi Ukrainy”. – Harkiv: NTU “HP”, 2012. – № 24. – С. 20–25.

8. Denysenko O. V. Do istoriyi stvorennja ta diyal'nosti Harkivs'kogo hudozn'o-promyslovogo muzeju / O. V. Denysenko // Materialy naukovoyi konferensiyi, prysvyzchenoyi 110-ričchju Harkivs'kogo hudozn'o-promyslovogo muzeju. – Harkiv: Harkivs'kij istoričnyj muzej, Harkivs'kij hudoznij muzej, 1996. – С. 3–9.

9. Derzavnyj arhiv Mykolajivs'koyi oblasti [Elektronnyj resurs] / Lyst L. V. Vereschahinoyi, udovy hudoznika V. V. Vereschahina, do kn. Gedroja schodo daruvannya rechej ta kil'koh kartyn cholovika novostvorenomu muzeju u Mykolaevi, 24 zovtnya 1909 roku. – F. 216. – Op. 1. – Spr. 1504. – Rezym dostupu: <http://mk.archives.gov.ua/onlinepresent/515-pub-muz-vereschagin.html>.

10. Diduh L. V. Mykola Bilyashevskij i rozvytok missevyh muzejiv v Ukrayini / Diduh L. // Kraysnavstvo: naukovyj zurnal. – 2008. – Vyp. 1–4. – С. 120–127.

11. Dnipropetrovs'kij hudoznij muzej [Tekst]: al'bom / uporyad. L. V. Bogdanova; foto O. O. Shpak; avt. vstup. statti L. V. Tvers'ka. – D.: VAT “Dnipronkyga”, 2001. – 256 s.: il.

12. Ivanova O. V. Do istoriyi formuvannya koleksiyi vyrobiv Kyjevo-Mezygirs'koyi fayansovoyi fabryky (do 140-ričchya z dnya narodzennja M. F. Bilyashevs'kogo) / O. V. Ivanova // Mogylyans'ki chytannya 2007 roku: Zb. nauk. pr.: Muzejnyky XX stolittya – doslidnyky ukrains'koyi sakral'noyi kul'tury / Nas. Kyjevo-Pečer. ist.-kul't. zapovidnyk: red. rada V. Kolpakova ta in. – K.: Feniks, 2008. – С. 33–44.

13. Instytut rukopysu Nasional'noyi biblioteki im. V. I. Vernads'kogo. – F. 241. – № 2. – 332 ark.

14. Kiyevskij muzej drevnostej i iskusstv // Arheologicheskaya letopis' Juznoj Rossii. – 1900. – № 1. – С. 58–59.

15. Lazebnyk L. 1910-j rik v istoriyi Katerynoslava: Vystavka ta dovkola neyi [Elektronnyj resurs] / L. Lazebnyk // Istoriya mista. – Rezym dostupu: http://gorod.dp.ua/history/article_ua.php?article=1364.

16. Lansjuga A. Z istoriyi formuvannya unikal'noyi nacional'noyi skarbnyssi: M. F. Bilyashevs'kij – inisiator vystavky tvoriv T. G. Shevchenka 1911 roku [Elektronnyj resurs] / A. Lansjuga // Muzej Ukrainu. – Rezym dostupu: <http://www.kidinc.ru/index.php?go=News&file=print&id=5889>.

17. Lapina M. S. Rol' G. P. Danilevs'kogo u stvorenni hudozn'o-promyslovogo muzeja u Harkovi / M. S. Lapina // Materialy naukovoyi konferensiyi, prysvyzchenoyi 110-ričchju Harkivs'kogo hudozn'o-promyslovogo muzeju. – Harkiv: Harkivs'kij istoričnyj muzej, Harkivs'kij hudoznij muzej, 1996. – С. 9–13.

18. Mykolajivs'kij hudoznij muzej imeni V. V. Vereschahina [Tekst]: al'bom / avt.-ukladach. Z. A. Makushyna. – K.: Mystestvo, 1984. – 143 s., il.

19. Nasional'nyj hudoznij muzej Ukrainu [Tekst]: Al'bom / ukladach., avt. st. T. Ryzanova [ta in.]; red. O. Klymchuk; nauk. ker. ta uporyad. O. Lagutenko; foto M. Ivanov [ta in.]. – K.: Artanita Nova, 2003. – 415 s.

20. Odes'kij hudoznij muzej [Elektronnyj resurs]: katalog / sost. Kalmanovskaya L. N. – Odessa: Mystestvo, 1974. – 200 s. – Rezym dostupu: <http://ofam.od.ua/pdf/Binder2.pdf>

21. Otchet Kiyevskogo hudozn'o-promyslovogo i nauchnogo muzeja imeni Gosudarya imperatora Nikolaya Aleksandrovicha za 1910 g. – K., 1911. – 37 s.

22. Polischuk N. Ajvazovskij i Odessa / N. Polischuk, L. Kolesnichenko // Dерибасовская – Ришельевская: Одесский альманах (сб.) / кн. 31 Всемирн. клуб одесситов: Сост.: Ф. Д. Кохрихт, Е. М. Голубовский, О. И. Губарь. – Одесса: Печатный дом, 2007. – С. 219–228.

23. Pyatoe godichnoe sobranie chlenov Kievskogo Obschestva Drevnostej i iskusstv 28 fevralya 1901 g. // Kiyevskaya starina. – 1901. – Т. LXXIII. – С. 130–132.

24. Savits'ka L. L. Hudozn'o-promyslovij muzej u hudozn'omu zytty Harkova na pochatku XX stolittya / L. L. Savits'ka // Materialy naukovoyi konferensiyi, prysvyachenoyi 110-ričchju Harkivs'kogo hudozn'o-promyslovogo muzeju. – Harkiv: Harkivs'kij istoričnyj muzej, Harkivs'kij hudoznij muzej, 1996. – С. 23–27.

25. Sapak N. V. Hydozne zyttya pivdnja Ukrayiny kinsya XIX – pochatku XX stolittya. Pruvatne kolekcionuvannya / N. V. Sapak // Visnyk Harkivs'koyi derzavnoyi akademiyi dyzajnu i mystestv. – 2007. – № 12. – С. 142–147.

26. Svitlychna O. M. Do pytan' stanovlennja i rozvytku muzejnoyi spravy v Katerynoslavi (Dnipropetrovs'ku) XIX – poch. XX st. / O. M. Svitlychna // Dyzejn-osvita 2005: Tendensiyi rozvytku

ta integrasiya v yevropejs'kij osvittnij prostir: Zb. materialiv. – H.: HDADM, 2005. – №1. – Ch. III. – S.46–60.

27. Har'kova V. Muzejna sprava v Odesi za chasiv Rosijs'koyi imperiyi (1825–1917 rr.) [Elektronnyj resurs]: / V. Solodova // Studiyi z arhivnoyi spravy ta dokumentoznavstva. – K., 2004. – T.12. – 278 s. – Rezym dostupu : http://www.archives.gov.ua/Publicat/Studii/Studii_2004.12_11.php.

28. Uchebnoe posobie. Hudozestvennaya kul'tura [Elektronnyj resurs]. – Rezym dostupu : http://storage.kruk.odessa.ua/book_oz/oz6.pdf.

29. Fedorova L. D. Z istoriyi pam'yatkoohoronnoyi ta muzejnoyi spravy u Naddnipyrians'kij Ukraini. 1870–1910-i rr. / Vidp. red. S. I. Kot; NAN UKayiny. Institut istoriyi Ukrainy. – K. : Institut istoriyi Ukrainy, 2013. – 373 s.

30. Har'kov. Putevoditel' dlya turistov i ekskursantov. – Izd. 3–e. – Har'kov: tip. I. M. Anichkina, 1915 g. [Elektronnyj resurs]. – Rezym dostupa : http://dalizovut.narod.ru/putev915/14pv_1915.htm.

31. Shevchenko V. V. Muzeeynavstvo: navch. posib. dlya dystans. navch. / V. V. Shevchenko, I. M. Lomachyn's'ka; Vidkrytyi miznarodnyj un–t rozvytku ljudyny "Ukrayina". In–t dystansijnogo navchannya. – K. : Universitet "Ukrayina", 2007. – 288 s.

32. Jureneva T. Ju. Muzeevedeniye: Uchebnik dlya visšej sholy. 3–e izd., ispr. i dop. / Ju. T. Jureneva. – M. : Akademicheskij proekt, 2006. – 560 s.

Borys T. P., applicant of the Department of Document Management and Museum Studies, Lesya Ukrainka East European National University (Ukraine, Lutsk), tani4kabor@gmail.com

Acquisition of art museums' funds in Naddnipyrianska Ukraine (the end of XIX century – 1917)

The article describes one of the main areas of museum work – acquisition of art museums' funds in Kyiv, Katerinoslavsk, Mykolaiv, Odessa and Kharkiv. The significant contribution of the artistic and scientific societies, art institutions and individuals in the formation of the first art museums' collections in the Naddnipyrianska Ukraine in late XIX – early XX century is revealed. The article also describes the composition of new incomes to the funds of museums listed above; it is determined that the main forms of acquisition of museums' funds in this period were donation and purchase. The role of the Russian Academy of Arts in replenishing of art museums with the objects of fine arts is determined. Theoretical and methodological basis of the article is made up on the principles of historicism, objectivity and consistency that allow us to learn specific facts and events in their dynamics and interconnection. At the presentation of material, method of analysis, synthesis, comparison, classification and problem–chronological approach is used.

Keywords: Kyiv Art, Industry and Science Museum, Katerinoslavsk Art Gallery, Mykolaiv Art Museum, Odessa Museum of Fine Arts, Kharkiv Art and Industry Museum, objects of fine arts, acquisition of art museums' funds, donation, purchase.

Борис Т. П., соискатель кафедры документоведения и музейного дела, Восточноевропейский национальный университет им. Лесы Украинки (Украина, Луцк), tani4kabor@gmail.com

Комплектование фондов музеев художественного профиля в Надднепринской Украине (конец XIX в. – 1917 г.)

Охарактеризовано один из основных направлений музейной работы – комплектование фондов художественных музеев в городах Киеве, Екатеринославе, Николаеве, Одессе и Харькове. Раскрыто весомый вклад художественных и научных обществ, художественных учреждений, частных лиц в формирование коллекций первых художественных музеев Надднепринской Украины в конце XIX – начале XX вв. Освещено состав новых поступлений в фонды исследуемых музеев; определено, что основными формами комплектования музейных фондов в данный период были дар и закупка. Выяснена роль Академии художеств, Русского музея в пополнении художественных музеев предметами изобразительного искусства. Теоретико–методологическую базу статьи составили принципы историзма, объективности и системности, которые позволяют изучить конкретные события и факты в их динамике и взаимосвязи. При изложении материала использованы методы анализа и синтеза, сравнения, классификации, проблемно–хронологический подход.

Ключевые слова: Киевский художественно–промышленный и научный музей, Екатеринославская картинная галерея, Николаевский музей изящных искусств, Одесский музей изящных искусств, Харьковский художественно–промышленный музей, предметы изобразительного искусства, комплектование музейных фондов, дарение, закупка.

* * *

УДК 069(477.63)

Гілязетдінов Р. Н.
доктор технічних наук,
старший науковий співробітник, Національна наукова
сільськогосподарська бібліотека НААН
(Україна, Київ), nnsqb@ukr.net

ЗЕМЬСЬКЕ ПРИРОДНИЧО–НАУКОВЕ МУЗЕЄЗНАВСТВО: СОЦІАЛЬНО–ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ

Розкрито соціально–економічні чинники появи природничо–історичних музеїв на теренах сучасної України. Основну увагу зосереджено на діяльності новостворених установ для потреб сільськогосподарської дослідної справи та науки. Висвітлено роль земств у зачаткуванні природничо–наукового музеєзнавства.

Ключові слова: земство, музеєзнавство, природничо–історичні музеї, сільськогосподарська дослідна справа, аграрна наука, історія.

Поширення капіталістичних відносин у Російській імперії на всі сфери господарського життя у другій половині XIX ст. спровокувало земські реформи і бурхливий розвиток соціально–культурного життя. Внаслідок чого виникло місцеве самоврядування, яке залишило глибокий слід в історії Російської імперії кінця XIX – початку XX ст.

Земське представництво в Російській імперії мало давню історію. Земські установи, за історичним вивченням, утворювалися для задоволення місцевих потреби губерній та повітів. Думка про необхідність заснування таких особливих органів місцевого господарсько–розпорядчого правління виникла одночасно з появою положення про звільнення селян від кріпосного права. Вперше вона пролунала відповідно до царського указу від 25 березня 1859 р. Обговорювалася необхідність надання господарському управлінню певної самостійності й більшої довіри та визначною мірою участі кожної верстви населення у господарському управлінні [1].

Земство як орган місцевого самоврядування було створено 1 січня 1864 р. Олександром II з метою розділення виконавчої влади з губернатором і Міністерством внутрішніх справ. Цей Указ закликав "...до найтіснішої участі у віданні справами, що відносяться до господарських зисків і потреб кожної губернії і кожного повіту, місцевого населення [2, с.134]. 3–поміж зазначеного були освіта, охорона здоров'я, пошта, дороги, накопичення статистичних зведень тощо. Принагідно зауважимо, що місцевим або земським установами для фінансування всіх служб дозволялося оподатковувати населення.

Незважаючи на те, що реформа була обмеженою, самоврядування відіграло значну роль у справі розвитку регіонів, ефективного використання місцевих багатств. У цей час відбувався швидкий процес освоєння півдня України в сільськогосподарському відношенні. Регіональні питання сільського господарства були прерогативою земства, тому відразу ж виникла необхідність у науково обґрунтованому підході до використання природних багатств. Потреби сільського господарства могло задовольнити лише природознавство, тому необхідність всебічного дослідження визнавалася як вітчизняними вченими, так і місцевим самоврядуванням та інтелігенцією.

Слід зазначити, що земська реформа була проведена без обмеження влади імператора та державних установ. Від звичайних царських інституцій, до яких чиновники